

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 323 (48)

Ольга Балягузова (Миколаїв)

ПРОБЛЕМА ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ У ПРАКТИЧНІЙ ПОЛІТИЦІ: СКАНДИНАВСЬКИЙ ДОСВІД

Проблема гендерної рівності і рівних можливостей є досить актуальною на сьогодні і потребує глибоких розробок та узагальнення вже існуючих. Виконання важливих завдань гендерної культури в суспільстві та удосконалення державної гендерної політики з метою набуття реальних прав людини, демократизації та залучення додаткового потенціалу жіноцтва при прийнятті політичних рішень мають стати надважливими.

Сьогодні у країнах сталої демократії спостерігається збільшення внеску жінок у розвиток економіки. Проте доступ жінок до фінансових ресурсів та політики залишається обмеженим, існує диспропорція представництва жінок і чоловіків у владних структурах (так звана «скляна скеля»). Це заважає репрезентації інтересів усього суспільства.

Україна прагне стати повноправною частиною європейської спільноти, наблизившись до останньої за основними соціально-економічними показниками та стандартами життя. Але демократичний розвиток європейських країн другої половини ХХ ст. невіддільний від суттєвих перетворень у гендерній свідомості та гендерних відносинах їхніх громадян. Тож і Україні не оминати цього шляху.

Вивчаючи європейський досвід встановлення гендерної рівності, ми можемо не тільки запозичити найкращі його досягнення, але й уникнути деяких помилок при формуванні гендерного бачення перспектив національного розвитку, визначенні ролі жінки в політиці на всеукраїнському та регіональному рівнях. Скандинавські країни вважаються базовою моделлю організації політики рівності на національному рівні.

Зазначена проблематика знаходиться у стадії розробки. Надзвичайно корисними при вивченні гендерних проблем у політичній, громадській та державній сферах є теоретичні доробки зарубіжних авторів, які узагальнюють досвід гендерного паритету у скандинавських країнах, насамперед це такі дослідники як С. Бергман, М. Енберг, Е. Рогг [1]. Серед вітчизняних дослідників гендерної проблематики та питання квотування виділяються статті таких авторів як Т. Мельник, Н. Лаврінченко, С. Оксамитна, О. Ярош [2]

У даній статі автор має на меті дослідити скандинавський досвід гендерної рівності та проаналізувати можливість адаптації його надбань до умов України.

Розпочати аналіз явища необхідно з визначення базових категорій. Отже, гендерна рівність є процесом справедливого ставлення до жінок і чоловіків. Для забезпечення справедливості, критерії винні часто повинні компенсувати історичні і соціальні перешкоди, які не дають жінкам і чоловікам існувати в рівних умовах. Справедливість веде до рівноправ'я. А гендерне рівноправ'я - це рівне оцінювання суспільством потреб і відмінностей між жінкою і чоловіком і розрізнення ролей, які вони грають [3].

Європейські стандарти гендерної рівності визначені у таких документах: Декларація про рівноправність жінок і чоловіків, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 16 листопада 1988 року; Рекомендація Комітету міністрів державам-членам про збалансовану участь жінок і чоловіків у процесі прийняття

рішень у галузі політики та громадського життя, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 12 березня 2003 року; Заключні документи Європейських конференцій міністрів з питань рівності між жінками і чоловіками, зокрема Декларація та Програма дій; Резолюція 5-ї Європейської конференції 2003 року.

За даними Міжпарламентського союзу, у світі існує кілька груп країн, що мають свої позиції щодо представництва жінок:

- Країни-лідери з політичним представництвом 35-40%, їх на сьогодні не більше 10;
- Гендерно перспективні країни, де 15-30% жінок-парламентаріїв, таких країн значно більше – близько 40;
- Країни з високою гендерною диспропорцією – від 10 до 14%, їх приблизно стільки, скільки й в попередній групі – 40;
- Країни з безумовним домінуванням чоловіків – тут жінок від 5 до 9,9%, їх близько 50;
- Країни з винятково низьким представництвом жінок, до 5% - їх менше 30;
- Країни з «чоловічим» парламентом, де жінок немає зовсім, їх близько 10 [4].

Більшість скандинавських країн належать до першої групи країн, адже показники представництва жінок у національних парламентах коливаються від 37% до 45%. Очолює цей перелік Швеція, де жінки становлять 45% парламентарів.

Проте широке представництво жінок Північних країн в політиці є відносно новим явищем. Значний прорив у парламентську політику (мається на увазі представництво в парламенті на рівні 10% депутатів) був здійснений лише у 1970-ті роки. Водночас право голосу в усіх Північноєвропейських країнах жінки отримали ще на початку ХХ ст. Першими стали жінки Фінляндії, які отримали право голосу, а також право біти обраними до законодавчих органів в 1906 (право голосу – першими в Європі, право бути обраними – першими в світі). І вже в першому демократично обраному парламенті Фінляндії жінки становили 10%. В інших

Північноєвропейських країнах представництво жінок в національних парламентах до часів Другої світової війни було дуже незначним. 10%-й бар'єр було подолано у Швеції в 1953 р., в Данії – у 1966 р., Норвегії – у 1973 р., в Ісландії – в 1983 р. До початку 1970-х років частка жінок, що брали участь у політиці загалом і в політичних виборах зокрема, в цьому регіоні була найвища у всій Європі.

1970-ті та 1980-ті стали новою фазою в політичній мобілізації жінок в індустріалізованих країнах Заходу. У північних країнах політичну активність жінок спонукали не лише нові соціальні рухи (екологічний рух, рух миру, студентський рух та ін.), як було в більшості західних країн, а й традиційні політичні організації (зокрема, жіночі секції політичних партій були практично незалежними і часто піддавалися впливу ідей феміністичного руху).

1970-ті стали поворотним пунктом в жіночому політичному представництві Північних країн, що позначилося значним зростанням частки жінок у політичній еліті. В наступні роки жінки досягли вагомого впливу в процесі прийняття рішень на всіх рівнях і в усіх сферах політичного життя.

Сьогодні від 37% до 45% парламентарів у Данії, Фінляндії, Норвегії і Швеції становлять жінки. Перше місце посідає Швеція: 45% жінок у парламенті, тоді як середня частка жінок у парламентах демократичних держав світу становить лише 15%. Та навіть не заважаючи на високу політичну мобілізацію жінок, політика у Північних країнах залишається ієрархічно структурованою і стратифікованою відповідно до статі [5]. Жінки досі недопредставлені в політичній владі, насамперед у політичній та стратегічній еліті. Водночас цікаво відзначити, що жінки набагато краще представлені тут у найвищих ешелонах влади, ніж, наприклад, у бізнесі.

Одним з факторів все ж високого представництва жінок у політиці Північних країн є виборча система, що базується на пропорційному представництві (а не на мажоритарній

системі), де кожний виборчий округ має лише одне місце для свого представника. Іншим чинником є відкритість процедури висунення кандидатів. Значний вплив мають також соціально-економічні фактори: представництво жінок зазвичай є вищим у країнах з високим рівнем зайнятості і освіченості жінок, де суспільні обставини дозволяють жінкам поєднувати сімейні обов'язки і роботу або ж інші суспільні заняття (цікаво, що у таких країнах, як Німеччина та Нідерланди, де представництво жінок у політиці є вагомим, рівень зайнятості жінок є досить низьким).

Важливим фактором кореляції гендерної диспропорції є наявність практики квотування – тимчасових спеціальних заходів щодо усунення фактичної нерівності у політичній сфері, які можуть бути ліквідовані після гендерного паритету. Загалом існує два типи квот:

1. квоти, запроваджені політичними партіями, тобто розподіл місць між чоловіками та жінками у списках партій;

2. квоти, що запроваджуються законом; вони мають на меті справити вплив на результат виборів (є обов'язковими для всіх політичних партій), що забезпечує процес обрання до парламенту жінок різної політичної орієнтації. Законодавчо впроваджена квота фактично визначає відсоток місць, які мають посісти жінки у парламенті. В ідеалі розподіл місць повинен бути 50/50, реальність дещо інша. В скандинавських країнах найпоширеніша форма квот – 40/60 – тобто, в кожному інституті на кожному рівні влади мають бути представлені не менше ніж 40%, але не більше ніж 60% представників кожної статі.

Партійне квотування своїм власним політичним рішенням ввели політичні партії у Данії, Норвегії, Швеції. У 1983 році Норвезька лейбористська партія, у 1988 році Соціал-демократична партія Данії ввела квоту до виборів всіх рівнів. У 1976 році Шведська соціал-демократична партія прийняла рішення щодо формування партійного списку для

місцевих виборів щодо рівної кількості жінок і чоловіків, а у 1994 році схвалила принцип черговості (кожна друга в партійному списку повинна бути жінка).

Ще одним чинником є система соціального захисту з її загальним наголосом на егалітаризмі (наприклад, соціальна, економічна, регіональна рівність). Значна увага у дослідженнях приділяється колективним діям жіночих організацій і мереж як всередині, так і поза політичних партій, спрямованих на зростання участі жінок у політиці.

Наступним чинником високого рівня представництва жінок у політиці є північноєвропейський варіант трактування демократії, за яким принцип представництва різних інтересів був і залишається однією з основних цінностей. Не можна заперечувати наявність певної різниці в досвіді та інтересах жінок і чоловіків, адже жінки поділяють певні специфічні інтереси (наприклад, право народжувати дітей і право жити без загрози жорстокості і насильства в родині).

Скандинавські вчені наголошують, що для мобілізації жінок і залучення їх до політики необхідно поєднувати дії «зсередини» з тиском «ззовні» [6]. Необхідним є як сильне громадянське суспільство з радикальними жіночими рухами феміністського спрямування, так і жіночі організації, прикріплені до політичних структур (наприклад, жіночі партійно-політичні асоціації, секції чи мережі).

Досвід Північних країн показує, що існує ціла низка питань (наприклад, догляд за дітьми і політика гендерної рівності, політика проти жорстокості і сексуального насильства над жінками та ін.), яким було приділено належну увагу передусім у результаті підвищеного представництва жінок у політиці. За таких умов змінюється не лише зміст політики, а й загальна політична культура та поведінка політичних лідерів один до одного.

Вагоме представництво жінок у політиці має цілу низку позитивних наслідків:

- Внесення до порядку денного нових і забутих тем. Оскільки різниця в

життєвому досвіді впливає на пріоритети, обрані жінками і чоловіками;

- Посилення конкуренції ідей – необхідність серйознішого обґрунтування рішень і більш цілеспрямованого винайдення компромісів;

- Підвищення якості управління – згідно з даними ООН за 2000-2004 рр. найкращі показники у сфері людського розвитку (що включає тривалість життя, доступ до інформації, охорону здоров'я, систему соціального страхування) мали Скандинавські країни (перше місце – Норвегія) [7]. Ці країни мають традиційно високий рівень представництва жінок у парламенті (в середньому по Скандинавських країнах 39,7%).

Глибоке вивчення скандинавського досвіду дозволяє стверджувати, що існує кореляція між високим рівнем участі жінок у процесі прийняття рішень і рівнем життя. Тільки тоді, коли частка жінок сягає 20%, парламентарі починають серйозно розробляти проекти законів стосовно дітей. Коли частка жінок досягає 30%, починають розглядатися проекти законів, що стосуються інтересів жінок. Доведено також, що більша кількість жінок в уряді призводить до більш справедливого управління.

Україна сьогодні балансує між країнами з безумовним домінуванням чоловіків та країнами з винятково низьким представництвом жінок у парламенті. За статистикою представництва жінок у національних парламентах, яку ретельно веде Міжпарламентський союз, Україна зараз знаходиться в кінці таблиці, поступаючись переважній більшості європейських країн і стоїть між Екваторіальною Гвінеєю й державою Антигуа і Барбуда (серед 182 країн з парламентською формою правління Україна посідає 152-ге місце за представництвом жінок у парламенті) [8]. Як стверджують експерти, наших співвітчизниць практично немає на посадах, де приймають важливі державні рішення, хоча в Україні три чверті державних службовців – жінки. Але на посадах першої категорії – лише 10% жінок. Із 450 депутатів Верховної Ради

України V скликання – тільки 39 жінок (9%). Зі 120 депутатів Київради – 11 жінок (9%). Серед голів облдержадміністрацій лише три представниці жіночої половини. Вибори 2006 року, що відбувалися за пропорційною системою, на перший погляд, під час формування партійних списків кандидатів до Верховної Ради дотрималися принципу гендерної рівності: прізвища жінок числяться в перших п'ятірках усіх блоків та партій. Але, на жаль, не всі вони є політичними лідерами. У більшості це іміджеві постаті, котрих запросили до участі у виборах, аби привернути увагу до політичної сили.

Але чому така ситуація склалася в Україні, державі, що має багато передумов для швидкого просування шляхом паритетної демократії? Адже, рівень освіченості українських жінок є достатньо високим. Більш того, освіта – чи не єдина соціальна інституція, де можна говорити про наближення до гендерної рівноваги. Принаймні на рівні загальної та спеціальної середньої освіти, а також вищої освіти українські жінки не тільки не поступаються чоловікам, а й часом чисельно випереджають останніх. Лише на рівнях навчання в аспірантурі та докторантурі, а також підвищення кваліфікації спостерігається домінування чоловіків [9]. Усі рівні освіти в Україні є доступними для жінок уже протягом життя кількох поколінь і нині доступність освіти не є виявом дискримінації чи метою жіночого руху, як це було в інших країнах навіть у другій половині ХХ ст.

Причиною, на думку автора, є стан громадської свідомості, де продовжує успішно відтворюватися низка глибоко вкорінених гендерних стереотипів. Гендерні стосунки у сфері економічної активності характеризуються тим, що загалом Україна успадкувала від СРСР і повністю наслідує систему професійної сегрегації (асиметрії) та систему гендерної нерівності на ринку праці. Свідченням цього є численні дані статистичних та соціологічних досліджень стосовно нерівномірного розподілу чоловіків і жінок за галузями й сферами діяльності, позиціями в професійній ієрархії,

співвідношення середньої заробітної плати, подвійної зайнятості у сфері найманої праці та неоплачуваної домашньої праці, можливостей для приватного підприємництва, імовірності втратити роботу тощо. Привертає увагу той факт, що економічна нерівність чоловіків і жінок існує одночасно з давно досягнутою рівністю можливостей одержання всіх рівнів освіти та з переважанням жінок серед осіб з вищою та середньою спеціальною освітою. Аналіз результатів загальнонаціональних опитувань свідчить про домінування у масовій свідомості низки гендерних стереотипів, що відповідають патріархальній ідеології й практиці повсякденного життя [10]. Це стосується уявлень про ролі й призначення чоловіків і жінок у суспільстві, можливості одержання роботи та здійснення кар'єри, участі в політичній діяльності тощо. Засоби масової інформації залишаються переважно активними поширювачами традиційних патріархальних стереотипів і норм, а не сучасних демократичних поглядів на гендерні стосунки в суспільстві. Відсутність в Україні фемінізму як поширеного світогляду, альтернативної теорії культури та соціального руху, як не дивно, супроводжується численними проявами феміністичної фобії, викривленого та вульгарного уявлення про феміністок і фемінізм як явище виключно західної культури й тому неприйнятне для українського суспільства. Феміністична фобія є поширеною не лише серед пересічних громадян, але й, на жаль, в управлінському та академічному науково-освітньому середовищі.

Сьогодні українське суспільство перебуває у стані трансформації морально-ціннісної системи, і неабияке місце в цьому процесі займає гендерний аспект, потреба примноження внеску жінок у вирішення загальносуспільних проблем. Існує необхідність ширшого залучення жінок до всіх форм громадської та політичної активності. Для цього бажано зробити наступні кроки:

1. Домогтися полегшення побуту та

поліпшення матеріального становища сімей (зменшення тягаря побутової завантаженості обох статей, але насамперед жінки, оскільки саме вона сьогодні несе на своїх плечах основний тягар сімейних проблем). Сюди входить, окрім іншого, покращення системи охорони здоров'я, вдосконалення соціальних форм виховання і догляду дітей у дитячих садках, освітнього та виховного процесу в школах.

2. Крок за кроком долати стереотипи патріархального суспільства щодо «нормального» розподілу сімейних та суспільних функцій, видів творчої та рутинної побутової роботи за статевою ознакою; сприяти утвердженню рівномірного розподілу сімейних обов'язків між подружжям як норми суспільного життя, розуміючи, що зміна культурних стереотипів є справою не одного десятиліття та що вона вимагає змін в усьому процесі соціалізації особи – починаючи від сім'ї і закінчуючи стосунками в професійному та громадському середовищі.

3. Усувати будь-які, як явні, так і приховані форми дискримінації жінок – на роботі, в житті, в політиці; використовувати правові та організаційно-політичні заходи для забезпечення рівного доступу жінок до процесу прийняття рішень. Адже в конституціях усіх демократичних держав йдеться про створення рівних можливостей для самореалізації (в усіх сферах, зокрема й у політиці) кожного індивіда, незалежно від віку, статі, етнічної, класової та іншої групової приналежності.

Ініціатива та основні зусилля мають виходити від самих громадян. Це стосується не лише жіночих, а й усіх громадських організацій, які, наштовхуючись на нерозуміння влади, мають не обурюватись, а боротись. Для цього є такі канали впливу:

- Формування громадської думки через ЗМІ;

- Вплив на законодавчий процес через своїх представників у парламенті, через лобістські групи та через масові акції;

- Вплив на владні структури в цілому;

- Поступове формування іншого ставлення до суспільної ролі жінки у школі та в процесі домашнього виховання.

Крім того, значно покращити ситуацію можна було б через законодавче закріплення квот для жінок у партійних списках на зразок Скандинавських країн. Така спроба вже була у 2004 році, коли народний депутат М. Рудьковський (СПУ) став ініціатором цієї законодавчої норми (20% квота представництва жінок у Верховній Раді) як доповнення до запропонованого ним Закону про вибори народних депутатів України. 20% - це компромісна цифра, спочатку пропонувалася квота у 50%. Однак усі керівники фракцій, крім Юлії Тимошенко («квотування - це приниження жінки»), погодилися на квоту в 20% [11]. Проте зазначена спроба не була успішною.

Звісно, привабливою стороною законодавчого закріплення квотування є створення можливості подолання нерівноправного представництва у сфері публічної влади у досить короткі терміни. Але квотування й досі є дискусійним питанням для будь-якої країни або для політичної партії, яка намагається його запровадити.

Поширеними аргументами «проти» є:

- введення квот призведе до прихованого конфлікту жінок з чоловіками;

- квоти для жінок створюють нерівні можливості для чоловіків, а отже суперечать принципам демократії;

- квотування піддає сумніву кваліфікацію кандидата тим, що пропонує систему надання переваги за статевою ознакою;

- багато жінок не хочуть бути обраними до органів влади за квотою.

Між тим існують серйозні аргументи «за» квотування, а саме:

- квотування не можна визначити як дискримінаційне щодо чоловіків, оскільки воно є спеціальним компенсаційним заходом, який має виключно тимчасовий характер;

- квотування, що спрямоване на

підвищення політичного представництва жінок, тісно пов'язане з вирішенням питання соціальної рівності жінок та чоловіків та з подоланням фактично існуючої нерівноправності;

- підвищення ролі жінок у владних структурах призведе до ефективнішого використання «жіночого досвіду», який у ХХ ст. завдяки науковим досягненням теоретиків фемінізму, кваліфіковано як вагома цінність;

- квотування трактується як демократичний чинник впливу населення на політику політичних партій, оскільки у низці країн населення не має змоги впливати на формування партіями списку кандидатів, голосуючи за партію як носія певної ідеології (саме це, наприклад, відбулося в Україні під час виборів 1998 року згідно з Законом України «Про вибори народних депутатів», який базується на принципах змішаної системи).

Насправді справа полягає у тім, наскільки самі законодавці та, до речі, самі активістки жіночого руху готові до сприйняття ідеї квотування. Також головною умовою успішного запровадження квот, на думку О. Ярош, має стати системність (стосуватися законодавства про вибори, політичні партії), оскільки лише системний підхід може дати якісні зрушення у подоланні гендерної нерівності у політичній сфері [12].

Отже, у ході дослідження автор дійшов наступних висновків.

По-перше, збільшення представництва жінок у політиці є надзвичайно важливим для суспільства явищем не лише як показник рівності і демократії, а й як каталізатор зміни змісту й практики політики.

По-друге, для досягнення гендерної рівності у сфері практичної політики в оптимальні строки краще взяти за взірць досвід країн, в яких сьогодні вже існує паритетна демократія, а саме – досвід Скандинавських країн.

По-третє, найбільш оптимальний захід щодо досягнення гендерної рівності у процесі прийняття рішень – це законодавче закріплення і практика

системи квотування як тимчасових заходів для подолання нерівноправного представництва у сфері публічної влади у досить короткі терміни.

Необхідно підкреслити, що тільки за реалізації політики гендерної рівності демократія одержить позитивний розвиток, тому що буде забезпечена справедливість і досягнуте поліпшення якості життя населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bergman S. Nordic women's mobilization and empowerment in politics. – Oslo, Scandinavian University Press, 1999; Ehnberg M. Equal opportunities as means of democratic and economic development // Women and politics in Ukraine: benefiting from International Experience. – К.: Аттіка, 2006; Рогг Е. Державні механізми надання політичних повноважень жінкам у Норвегії // Жінки в політиці: міжнародний досвід для України (за матеріалами міжнародного наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України»). – К.: Аттіка, 2006.

2. Мельник Т. Міжнародний досвід гендерних перетворень. – К.: Логос, 2004; Лавриненко Н. Динаміка гендерної нерівності в сучасній Україні // Жінки в політиці: міжнародний досвід для України

(за матеріалами міжнародного наукового семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України»). – К.: Аттіка, 2006; Оксамитна С. Гендерні відносини крізь призму громадської думки

в Україні і світі // <http://www.vidnokola.kiev.ua/Magazine/N1/Num1.htm#Article2> (Інтернет видання Київського Інституту Гендерних досліджень); Ярош О. Гендерні квоти як засіб впровадження гендерної рівності у політичну систему України // Доповіді IV міжнародної наукової конференції «Розвиток демократії та демократична освіта в Україні» (Ялта, 28 – 30 вересня, 2006 р.).

3. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – С.127.

4. Рогг Е. Вказ. пр. – С.59.

5. Bergman S. Вказ. пр. – Р.44.

6. Ehnberg M. Вказ. пр. – Р.68.

7. Мельник Т. Вказ. пр. – С.77.

8. Лопатіна І. Гендерний закон у небезпеці? (01.03.2007) //

<http://www.kmv.gov.ua/news.asp?IdType=18&Id=86961>

9. Лавриненко Н. Вказ. пр. – С.113.

10. Оксамитна С. Вказ. пр.

11. <http://www.analitik.org.ua/ukr/nagolos/405ed46148e25/>

12. Ярош О. Вказ. пр. – С.5.

Балягузова Ольга. Проблема гендерної рівності у практичній політиці: скандинавський досвід

У статті досліджується проблема гендерної рівності і рівних можливостей у сфері практичної політики. Автор аналізує скандинавський досвід квотування та вивчає можливості його запозичення для української політики.

Baljaguzova Olga. Problem of gender equality in a practical politics: the Scandinavian experience

In the article the problem of gender equality and equal possibilities is probed in the field of practical policy. The author analyses experience of quota in Nordic countries and studies possibilities of his borrowing for the Ukrainian policy.

Надійшла до редакції 25.09.2007 р.